

Sessió ordinària de la Secció de Filosofia i Ciències Socials
dilluns 31 de gener del 2005, 17h

Tema: **Recerca i país**

Elements de la intervenció de Joan Becat (per a l'exposat oral la segona part va ser abreujada)

Recerca i ensenyament en geografia i en estudis catalans a la universitat de Perpinyà.

Sobre el tema de «Recerca i país», el Dr. Joan Vilà i Valentí m'ha demanat de presentar la situació de la recerca geogràfica o, si més no, de la geografia a Catalunya Nord. Li vaig agrair la proposta però li vaig dir que em veia incapaç d'honorar aquesta confiança car no hi havia prou matèria per a una intervenció, tant les recerques que podien entrar en aquest enfocament eren modestes. A més a més, per l'essencial, es feien en el marc de l'ICRECS, és a dir dels Estudis Catalans de la universitat de Perpinyà. Ara bé, si que podia tenir interès explicitar l'organització de la recerca a França, a través de l'exemple de Perpinyà, indicant de pas el que s'hi feia en matèria de geografia i explicar els enfocaments de la formació en estudis catalans, on entren les ciències humanes i socials.

1.- Les estructures de la recerca universitària a l'estat francès

1.1.- Les bases del sistema francès

Obeeixen a dos principis bàsics, que les fa bastant diferents de la situació a l'estat espanyol: primer la separació de les estructures d'ensenyament i de recerca, i segon la contractualització de les relacions entre cada universitat i el ministeri mitjançant els contractes d'establiment negociats cada quatre anys.

Aclarim el primer punt. L'ensenyament de base reconegut per l'estat, és a dir **les llicenciatures** (la L del sistema europeu dit LMD, llicenciatura, màster, doctorat, o 3-5-7 quan es fa referència a la seva durada mínima) és objecte d'habilitació per part del ministeri sobre la base de les propostes de la universitat, a través dels seus departaments, instituts i facultats. És confiat a les facultats o als instituts especialitzats (per exemple a Perpinyà l'IUT, l'IAE o l'IFCT, Institut Franco-Català Transfronterer) i gestionat pels departaments d'ensenyament. Aquests departaments es veuen afectar el seu personal docent o administratiu per la universitat.

Ara bé, **els màster i els estudis doctorals**, considerats com a formació a la recerca, no són confiats als departaments sinó als EA, els equips d'acolliment reconeguts pel ministeri, i constituïts de grups d'investigadors reunits al voltant d'un projecte de recerca. Els EA es coordinen a través de les escoles doctorals, a Perpinyà la de ciències i la de lletres i dret. Dit d'una altra manera, si no hi ha un laboratori reconegut, no hi ha màster en la(les) disciplina(es) corresponent(s).

Què passa per les persones? Els «**ensenyants-investigadors**», segons la terminologia oficial (*enseignants-chercheurs*), són afectats als departaments per la totalitat o per una part del seu servei d'ensenyament (l'altra part serà en un màster,

si pertanyen a un laboratori reconegut), però **trien lliurament el seu domini de recerca**, que és homologat per una instància estatal, el CNU (Consell Nacional de les Universitats). Aquest CNU es reuneix per seccions, segons les disciplines o les especialitats (per exemple geografia física, geografia regional, història contemporània, anglès, matemàtiques, etc.), o segons algunes temàtiques transversals (per exemple lingüística, ciències de l'educació o llengües i cultures regionals). Els investigadors **trien també la seva afectació de recerca**, és a dir el laboratori amb qui volen col·laborar. Aquest pot ser un laboratori sobre el mateix domini que el seu departament d'ensenyament –però per aquests laboratoris disciplinaris les exigències del ministeri són més considerables per a evitar les feudalitats–, o amb un altre grup de la seva universitat, o amb un laboratori d'una altra universitat.

Ara, aclarim el segon punt, la contractualització. **Els centres de recerca o laboratoris es constitueixen lliurement, defineixen les seves línies de recerca i designen el seu director.** Aquest no és automàticament el titular d'una càtedra (aquest concepte va desaparèixer amb la reforma consecutiva al Maig del 68) ni el professor més antic o més experimentat (encara que hi tinguin molt a dir si són productius científicament), sinó l'investigador que, en relació amb la seva notorietat científica i la seva capacitat de relacions humanes, es veu més capaç de portar la coordinació del laboratori i defensar amb solvència el projecte davant la universitat i, sobretot, davant el ministeri.

A cada laboratori se li presenten tres vies:

a) Ser modestament un «**equip d'universitat**», és a dir no tenir una habilitació del ministeri. No sent reconeguts, ni tenen finançament per part de l'estat ni poden ser titulars o co-titulars d'un màster. Hi trobem els equips en vies de constitució i de consolidació, que pensen demanar la seva habilitació al contracte següent, els equips que van fracassar en la seva demanda de reconeixement (com Medi-terra en geografia) o els equips que no volen avançar en aquest procés i es formen només per a aconseguir un local de la facultat i poder demanar alguna ajuda puntual pels seus col·loquis o publicacions.

b) Ser reconegut com a «**equip d'acolliment**» (équipe d'accueil) i poder organitzar una menció de màster. És el cas dels Estudis catalans de Perpinyà des de fa 18 anys, tot i sent un grup relativament reduït d'investigadors, però si amb un projecte ben definit i una producció honorable. Encapçala la menció de màster Frontera i identitat, amb una branca recerca Espai català i una branca professional Relacions transfrontereres, a les quals col·laboren Josep Maria Muntaner i Dolors Canals, una jurista de Girona, i més puntualment Lluís Esteve i Anicet Masferrer, juristes de Girona, Imma Tubella, de la UOC, el sociòleg Salvador Cardús, el geògraf Oriol Nel·lo o Josep Maria Mas Solench.

c) Ser reconegut com a UMR, **Unitat Mixta de Recerca**, en associació amb el CNRS. És la porta estreta, tant per la dificultat per a aconseguir el reconeixement –per criteris científics de producció i d'adequació al tema del laboratori i de cada u dels membres– com per a entrar en les temàtiques pròpies del CNRS, com per la conjuntura actual on el ministeri li retalla crèdits i vol aprimar el nombre d'equips. Sovint es tria una via paral·lela, com l'adhesió individual (és el cas de tres geògrafs de

Perpinyà a una UMR de Montpeller) o l'associació a una UMR a través d'un programa de recerca comú. És el cas de l'ICRECS amb una UMR de ciències polítiques de Montpeller dins un LEA, el Laboratori Europeu Associat ETAPES, Espais i Temporalitats de les Transformacions de l'Acció Pública a l'Europa del Sud, on el soci espanyol és el GEPP, Grup d'Estudi del Poder i del Privilegi, de Josep Rodríguez, del Departament de Sociologia i d'Anàlisi de les Organitzacions de la universitat de Barcelona.

Els programes científics dels laboratoris reconeguts poden tenir tres orientacions, segons els casos: un enfocament disciplinari o sectorial dins una disciplina, per exemple geografia, o geomorfologia, o dret constitucional, o ciències polítiques un enfocament temàtic, que pot ser transversal, com per exemple les ciències de l'educació o encara un enfocament d'àrea geogràfica o cultural; en aquest cas la pluridisciplinarietat és la norma, en una perspectiva comparativa, i hi caben tots els temes que interessin o afecten la societat i el territori; és el cas dels estudis catalans a Perpinyà. Aquí teniu l'últim dossier presentat per l'ICRECS, l'Institut català de recerca en ciències socials (EA nº 3681, anteriorment EA nº 1948), el juny del 2002, per a ser reconegut com a laboratori, d'unes noranta pàgines, amb les seves parts successives: situació i descriptiu administratiu, on consten els finançaments anteriors, el balanç científic qualitatiu, és a dir el compliment del programa anterior, el balanç científic quantitatiu, és a dir la producció científica i la valorització de la recerca, ordenades segons els criteris habituals, el projecte científic proposat pels quatre anys del contracte, i finalment els mitjans materials de què disposa la unitat.

El resultat pot ser l'aprovació o el refús directe, o el pas per una *navette* (un vaivé), és a dir una negociació sobre la base d'un projecte revisat. Per exemple al 2003 la universitat de Perpinyà va presentar 22 demandes de reconeixement de laboratoris (ciències, lletres i ciències humanes i socials): nou van ser aprovades directament, de les quals l'ICRECS, cinc van ser refusades, de les quals un grup de geografia, i les vuit altres van ser en vaivé la majoria es va salvar després de millorar o modificar la seva proposta. Els dossiers passen per experts, les conclusions dels quals són públiques i comunicables als interessats. Les apreciacions escrites de la direcció científica del ministeri, mai difamatòries, són sempre crues i sense pietat. Això explica que, preveient un resultat negatiu, alguns grups de recerca no s'atreveixin a demanar el seu reconeixement.

1.2.- Recerca i ensenyament del Departament de Geografia

Dins aquest marc el Departament de Geografia i ordenació del territori fa part de la Facultat de Lletres i Ciències humanes. **Gestiona** la llicenciatura de geografia i la llicenciatura d'ordenació del territori. Té una quinzena d'ensenyants-investigadors afectats, dels quals quatre catedràtics i no ha mai aconseguit tenir un grup de recerca propi reconegut pel ministeri. Hi cal veure la conseqüència d'una bastant gran dispersió temàtica, que dificulta qualsevol intent de programa comú, i una forta tendència al sucursalisme de la major part dels investigadors en relació amb laboratoris forans, de tot França. Per exemple és significatiu que en la primera pàgina web de la geografia de Perpinyà no hi surti la recerca i els laboratoris. El director del departament és el Pr Marc Calvet i el responsable del màster professional d'Urbanisme i ordenació del territori (adossat a diversos centres de la facultat i a una UMR de Montpeller) és el Pr Jean-Marc Holz.

A costat d'investigadors individuals (no adscrits), hi ha **dos grups de recerca**. El grup Medi-terra és un equip d'universitat en geografia física, encapçalat per Bertrand Lemartinel, l'actual degà de lletres, que potser per aquesta raó publica moderadament, i Marc Calvet, que té una producció científica regular i de qualitat. A la web, aquest grup té una pàgina oberta per a missatges, però sense programa ni llista de participants. Tres investigadors participen a l'UMR «Mutació dels territoris a Europa» de la universitat de Montpellier 3. Aquest grup no té presentació a la web de la geografia de Perpinyà. Guillaume Lacquement treballa sobre els *länders* alemanys, David Gibaud sobre les ciutats dels Estats Units i el Pr Jean-Marc Holz no té bibliografia o CV indicats, però treballa sobre Alemanya i l'ordenament territorial del Lleugadoc-Rosselló i és absorbit per les tasques de gestió a Perpinyà i els concursos a nivell nacional (francès).

Pel que fa als **estudis i publicacions**, no es pot dir que entrin de ple en el concepte de «Recerca i país», llevat és clar dels treballs sobre geomorfologia i riscos naturals. Però es poden observar alguns detalls que prenen un cert relleu en la nostra assemblea, com una certa reticència a utilitzar la grafia catalana correcta, que es tracti de Catalunya Nord o del Principat. Segons es diu, al nord és per a no desestabilitzar els geògrafs francesos –fins i tot quan els mapes de l'IGN són corregits amb grafia catalana correcta des de fa més de quinze anys!–, i al sud és per conservar les formes dites acostumades o tradicionals (és a dir les franquistes), fins i tot quan el mapa Michelin les ha substituïdes ja fa temps per les formes oficials catalanes. Llevat de publicacions generals però ja antigues, l'Atlas de Catalunya Nord (1978) i els dos volums de la Geografia Comarcal de Catalunya (1984-1985), ambdues del vostre servidor, i d'un estimulants assaig sobre l'economia del Pirineu Oriental escrit fa deu anys per l'economista perpinyanès Henri Solans, no hi ha obres de divulgació geogràfiques recents.

1.3.- Recerca i ensenyament en Estudis catalans

Els Estudis catalans beneficien des de fa tres anys d'una **estructura pròpia**, amb autonomia de gestió i directament relacionada als consells de la universitat, l'IFCT, l'Institut Franco-Català Transfronterer. N'asseguro la direcció i el seu Consell d'administració, on entren totes les entitats territorials o universitàries de banda i banda de la frontera, va ser presidit pel representant de President de la Generalitat, Joaquim Llimona, i ara pel representant del Consell General del Pirineu Oriental, Marcel Mateu. És dotat de locals propis, per l'essencial construïts amb subvencions de les col·lectivitats territorials, la Casa dels Països Catalans. Hi acull la seu de l'IEC a Perpinyà, com també la de la UCE, Universitat catalana d'estiu, i de diverses associacions d'ensenyants de català i d'estudiants.

Per la part d'ensenyament, l'IFCT gestiona la llicenciatura d'estudis catalans, en presencial i en ensenyament a distància, i la llicenciatura de traducció-interpretació, conjuntament amb la facultat corresponent de la Universitat autònoma de Barcelona. També participa a les llicenciatures trilingües dites LEA (llengües estrangeres aplicades). Ja hem indicat la menció de màster, adossada al centre de recerca. En total són uns 140 estudiants matriculats. Per altra banda, l'IFCT dona cursos optatius de català pels estudiants d'altres disciplines, uns 150 a més de 200 segons els anys. A més dels ensenyaments de llengua i literatura catalanes, el

programa de la llicenciatura de català comporta assignatures com Coneixement dels Països catalans, Economia i dret de Catalunya, Andorra, Història dels Països catalans, introducció a l'etnologia i un mòdul de formació didàctica sobre el qual insistiré més endavant.

Per la part recerca, l'ICRECS és un laboratori reconegut, per la cinquena vegada consecutiva i que aplega onze investigadors, dels estudis catalans mateixos, però també un germanista interessat per les fronteres i les minories i un economista de la facultat de turisme. Ja n'hem parlat breument, com també dels màsters que encapçala. Només subratllaré la seva durada, el seu funcionament en xarxa amb les universitats catalanes i diverses universitats franceses, i la seva representativitat a França pel que fa al català (el ministeri li confia el CAPES, és a dir les oposicions estatals per a reclutar els ensenyants de català de l'ensenyament secundari, té representants pel català al CNU el Consell Nacional de les Universitats, realitza informes, participa a jurats universitaris, realitza peritatges, etc.).

El programa de recerca s'articula als voltants de dos programes: el primer, «**Espai català**», amb temes com els marcadors de la identitat (hi entra per exemple la literatura, la història o la toponímia), les indústries culturals i les polítiques lingüístiques, els mitjans de comunicació el segon sobre «**Frontera i identitat**», amb temes com les identitats nacionals i les recomposicions polítiques, la Unió Europea i les regions transfrontereres, la judaïtat (pluralisme i identitat), la història de la frontera i de les regions frontereres. Es participa, com s'ha dit, al laboratori europeu ETAPES (*Espaces et Temporalités des Transformations de l'Action Publique en Europe du Sud*). Les publicacions, llibres, actes de col·loquis o articles, són abundants i ben valorades pel ministeri en els últims contractes.

2.- L'ensenyament del català, la geografia i les ciències humanes i socials

2.1.- Els enfocaments de l'ensenyament del català a Catalunya Nord i a França

Com l'ensenyament de les altres llengües vives a França, l'ensenyament del català té **tres objectius: comunicacional, cultural i lingüístic**. Cal insistir sobre la importància dels dos primers. Evidentment, sempre la llengua ha de ser present i tot serà pretext al seu aprenentatge i al seu ús, però l'ensenyament no s'ha de reduir als aspectes lingüístics o filològics clàssics.

Per altra banda, als col·legis i liceus (els instituts a l'estat espanyol), els ensenyaments de les ciències humanes i socials (història, geografia, economia, ensenyaments artístics...) i de les ciències naturals són molt sovint desconnectats de les realitats de Catalunya Nord i de l'àrea catalana, que es tracti dels continguts mateixos o dels exemples locals. Per tant, toca a l'ensenyant de català d'omplir aquests buits i d'apropiar-se d'aquests temes, en compliment dels dos primers objectius esmentats. Ho pot fer en acord i associació amb els professors de les matèries corresponents en el marc d'un projecte pedagògic comú. Ho farà tot sol en el cas contrari, ajudant-se de la documentació al seu abast, de la seva formació d'Estudis Catalans a la universitat que inclou una preparació o una iniciació sobre

aquests temes i de la col·laboració dels alumnes, pares i associacions catalanes del lloc. Evidentment no es tracta de fer un segon curs d'història, geografia, art o ciències naturals, sinó de triar uns quants punts que tractarà com a temes de civilització i com a mitjà de treballar la llengua d'una altra manera i amb enfocaments variats. Resumint, la llengua és sempre l'objectiu principal, però les activitats i els temes de treball poden ser molt variats, com també els mitjans tècnics i materials que es poden mobilitzar.

La civilització s'entén de la manera més ampla, com es fa per a algunes llengües ensenyades a França, com per exemple l'anglès o l'àrab. Pel català no s'aconsella de seguir els hàbits ni els enfocaments d'alguns ensenyaments de llengua tal com ho fan per exemple pel castellà car, tot i el seu interès cultural, no són prou oberts a noves concepcions de la cultura o a les realitats contemporànies. El CAPES de català (oposicions per a reclutar professors d'ensenyament secundari) i els programes d'ensenyament del català inclouen dins el concepte de civilització qualsevol tema que tingui interès pel coneixement dels Països Catalans, que toqui a la cultura (arts, patrimoni, cultura material,...), a la societat actual o del passat (actituds de grups socials o d'edats, opinions, població, moviments socials, vida quotidiana,...), a la història, als aspectes institucionals que afectin els Països Catalans (Europa, institucions pròpies i relacions amb els Estats, drets lingüístics,...), a l'economia, al medi ambient o a les qüestions d'actualitat d'interès pels alumnes o pel país.

2.2.- Geografia i ensenyament del català

El plantejament de la formació dels estudiants i futurs ensenyants

Per una banda constatem que **no existeix un marc d'ensenyament per la geografia dels Països Catalans o per la geografia en català a les escoles, col·legis i liceus**, llevat de les poques seccions bilingües que han triat aquesta matèria en català. Per tant, per poc que sigui, **s'ha d'introduir aquest marc d'ensenyament des d'una òptica catalana**, és a dir posant al centre de l'ensenyament, del pensament i de les preocupacions el coneixement de l'àrea catalana i els temes i qüestions que l'afecten (per exemple: les migracions, les identitats i cultures, l'economia del turisme, les regions transfrontereres, els transports i les xarxes de comunicació en el marc europeu, el Pirineu o les costes mediterrànies independentment de la frontera, etc.).

Com hem dit, per una altra banda, **l'ensenyament de les llengües i cultures regionals ha d'assumir els principals aspectes de la civilització, de la història, de la geografia i economia, de les qüestions actuals de l'àrea lingüística considerada**. Segons les paraules del ministre d'educació Alain Savary, autor del primer decret que reconeixia aquest ensenyament, l'any 1982, cal posar «el ciutadà dins la seva cultura i dins la seva regió». Això implica, per l'ensenyant de català de definir el seu marc de referència, en acord amb les instruccions, de conèixer aquests temes (formació inicial o continuada, informació) i, finalment, de buscar les eines adequades, és a dir les obres de referència, la documentació pedagògica, els llibres de text, etc. No hi són totes, ni sempre adaptades a la realitat i als menesters de Catalunya Nord, però existeixen i són a l'abast de qui les vulgui utilitzar.

Tant per lògica com per les orientacions ministerials de la formació universitària de català perpinyanesa, reconeguda per l'estat, o del CAPES de català, no hi ha ambigüitat sobre el marc de referència: **són els Països Catalans, o sigui el conjunt de l'àrea catalana**. En cap cas només podria ser la part inclosa dins l'Estat francès, és a dir Catalunya Nord. Hi ha també raons de coherència dels ensenyaments, car no es pot limitar a un territori l'estudi de la llengua, de la literatura, de la geografia o de la història catalanes. Però, alhora, es recomana d'**insistir sobre el lloc on viu l'alumne i la regió que l'envolta**, privilegiant els aspectes territorials o culturals, que cal sempre relacionar amb el conjunt de l'àrea lingüística i cultural catalana (similituds, proximitats i peculiaritats).

Sobre aquests dos punts les orientacions per a l'ensenyament del català als col·legis i liceus són sense ambigüitats. S'hi pot llegir en introducció: *«La langue catalane est régie par les normes fixées par son Académie, l'Institut d'Etudes Catalans (Institut d'Études Catalanes), qui définit la langue standard et les principaux traits dialectaux. Dans le cadre de l'enseignement, le professeur prendra en compte ces deux approches. Il insistera sur la modalité propre au pays et/ou à l'élève et il proposera d'autres modalités afin d'ouvrir la voie à l'appropriation de la langue dans sa globalité. Le catalan est langue co-officielle en Espagne dans les communautés autonomes de Catalogne, des îles Baléares et du Pays valencien. Il est la seule langue officielle d'Andorre et, dans ce cadre particulier, LV1 au baccalauréat.»*

Espai viscut, espai mental i marcs de referència

Sempre s'ha de començar per l'espai viscut, és a dir conegut, vist o apreciat, designat per noms, memoritzat i mobilitzable com a element de referència. És l'àmbit de vida de cada alumne, que la vida en col·lectivitat i l'ensenyament eixamplen, fan comú i del qual el grup pot apropiarse. Per sumes i abstraccions successives, passa a ser un primer marc de referència. Convé doncs mobilitzar tot el que pot aportar l'entorn de l'alumne i de la classe, és a dir la família, els veïns, els companys, el país mateix i les observacions que s'hi poden fer, els records i la memòria, individual o col·lectiva, els mitjans de comunicació en català. És imprescindible quan els temes tracten de geografia, d'economia, d'estudi del territori i de la societat. A un segon nivell, és de primera importància d'**incloure el català dins un marc de referència clar i conegut** (per experiència personal o per educació), visualitzat i memoritzat. Dins la pràctica seran successivament la Catalunya Nord, la Catalunya històrica i el conjunt dels Països Catalans.

Per aquests marcs de referència com per qualsevol altre –per exemple una província o un estat–, quan se'ls situa sobre un mapa, es passa d'espais en principi no definits i variables a la creació de límits o de «fronteres»: adquireixen límits concrets que cal posicionar amb criteris explícits o implícits són portadors de lligams o de diferències amb els altres espais defineixen un marc de relacions internes.

Però, al mateix temps i artificialment, un mapa inclou aquest espai de referència dins un marc abstracte que la persona assumeix fins al punt que el pot materialitzar quan després travessa aquesta «frontera», fins i tot quan objectivament no existeix. Quantes vegades qualsevol de nosaltres ha tingut la impressió de passar una ratlla o d'entrar dins un altre món quan va d'un poble o d'un barri a un altre,

quan va d'un poble a la ciutat, o de la ciutat al camp o a la muntanya, sense parlar del pas d'un límit administratiu, de departament, regió o estat. Tot sovint no hi ha diferències reals (gent, llengua, paisatge, economia...), o bé són transicions progressives, però sabem que sortim d'un marc que hem assumit i que se'ns fa evident.

Fins i tot, quan s'assumeix sense dubtes un únic –o principal– marc de referència i que no es té a disposició en la seva ment diversos marcs adaptats a cada situació, ens podem trobar en la situació on, sense adonar-nos-en, la nostra visió del món se'n troba inexacte i perversa. Per fer-ho més explícit prenem dos exemples. Per moltes persones Figueres és més a prop de Girona que de Perpinyà, i Girona és més a prop de Barcelona que de Perpinyà, quan en els dos casos la distància és la mateixa. La frontera d'estat i el mapa d'Espanya, que tenen assumit, fan més a prop el que és a dins i més lluny el que és a fora. O bé, quantes persones veuran molt lluny Suïssa o Milà, i més a la seva mà Sevilla o la Corunya, quan en realitat les primeres són més a prop... i s'hi pot accedir per autopista.

Els mapes, com els dos mapes murals en català que teniu exposats –la Unió Europea i la Mediterrània occidental– són les eines majors per a configurar els marcs de referència. Situar-se en un mapa desenvolupa el sentiment de pertànyer a un grup o a un lloc. És un mecanisme que ajuda les persones a definir-se o, més ben dit, a definir-se sense plantejar-se qüestions com: qui soc? o d'on soc? Situar-se dins un mapa és indirectament dir també a quin grup es pertany i qui hi és exterior. Per tant es pot parlar d'una visió del món a partir de mapes «francesos», «alemanys», «espanyols», «italians». A més dels europeus, hem de promoure els mediterranis i els catalans, per donar realitat a un espai català i per la coherència de l'ensenyament de la llengua catalana, i hem d'acostumar els alumnes a situar-se dins els nostres marcs de referència.